

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

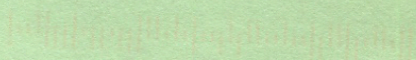
BIBLIOTHEEK	ARNHEM
LOKATIE	MAGAZIJN
GOC	T

Voorjaar 2001 jaargang 12, nummer 3/4

INFOBULLETIN

waarin opgenomen het Watermolennieuws

Vrienden van Sonsbeek

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de gemeente Arnhem (de eigenares van de parken). Het doel van de Vereniging is daadwerkelijk mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem. Het lidmaatschap bedraagt minimaal:

voor particulieren	f 25,-
voor verenigingen	f 75,- en
voor bedrijven	f 100,- per jaar.

Bestuur

Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Richard Veenvliet, voorzitter, tel. 370 01 57
Luuk Broer, secretaris, tel. 442 49 56
Kees Hoogendijk, penningmeester, tel. 445 84 08
Loes Prakke, ledenadministratie en pr, tel. 443 34 95
Tjada van den Eelaart-de Sitter, lid, tel. 445 50 98
Jan Vierdag, lid, tel. 443 72 79

Adviseurs:

Jeroen Voskuilen, namens BCW;
Jeroen Glissenaar, namens MOW;
Leslie Leijenhorst, publiciteit en p.r.;
Carel Otten, redactie.

Stichting Bezoekerscentrum De Watermolen probeert bezoekers bewust te maken van de mooie groene kanten van Arnhem en antwoord te geven op de vele vragen die het leven in deze groene stad oproept. Dit gebeurt met tentoonstellingen, excursies en evenementen.

De Watermolen is ook informatiecentrum voor Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem.

Een goed startpunt bij een bezoek aan de parken.

Secretariaat/ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek
Zijpendaalseweg 24a
6814 CL Arnhem
Tel. 026 445 06 60,
E-mail: info@parksonsbeek.nl
Internet: <http://www.parksonsbeek.nl>
Bankrekeningnr. ABN AMRO 40 63 33 505.

Van de redactie

Een groene lente een nieuw geluid.

Ook deze keer treft u een wat ander Infobulletin aan. Het is weer een soort dubbelnummer. Er werd al vaker gesproken over een samenwerking tussen de redacties van het INFOBULLETIN en *Watermolennieuws* een uitgave van Bezoekerscentrum De Watermolen. Met dit nummer wordt daaraan een verdere invulling gegeven.

Er zijn nog meer veranderingen. Al meer dan een jaar geleden gaf Leslie Leijenhorst te kennen dat hij wilde stoppen met de coördinatie en de productie van het Infobulletin. Hij hanteerde bijna zeven jaar de eindredacteurspen en was de dragende kracht bij de ontwikkeling van een 'clubblaadje' naar een Infobulletin met meer 'professionele' ambities. Met het vorige nummer heeft hij die pen neergelegd. Leslie blijft nog beschikbaar als adviseur en met een professionele bril de verdere ontwikkeling van het blad volgen. Er is nu nieuwe redactie met oude en nieuwe gezichten en met een nieuwe taakverdeling. Het is een reactie die de uitdaging graag oppakt. Maar vooral blijft het uw blad, het blad door vrijwilligers, voor vrijwilligers en leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek.

In dit nummer

Van de voorzitter	pagina 4
Witte Villa	pagina 6
Nieuw leven voor waterram	pagina 7
Agenda Parken	pagina 13
Locus/Focus	pagina 15
Sonsbeek en het web	pagina 19
Bouw Watermuseum	pagina 21
Kijken naar de toekomst	pagina 22

Kopij voor het volgende nummer

Het zomernummer verschijnt 15 juni en beslaat de periode 15 juni tot 15 september.
Uiterste datum inleveren kopij: vrijdag 15 mei 2001.
Het liefst ontvangen we de kopij in een digitale vorm, dus op een diskette of via e-mail.
Uiteraard blijft het mogelijk om kopij handgeschreven of getypt in te leveren.
Beeldmateriaal, foto's en dergelijke zijn eveneens welkom.
U kunt uw bijdrage sturen naar:
Carel Otten, Cattepoelseweg 101, 6815 CA Arnhem
email : ampersand.arnhem@planet.nl

Graag wil ik even stil staan bij recente

ontwikkelingen in de samenwerking met de Stichting Bezoekerscentrum De Watermolen. Zoals u wellicht bekend hebben wij reeds in maart 1998 een intentieverklaring gesloten met het bestuur van De Watermolen, dat in een

nauwe samenwerking en mogelijke zelfs een fusie voorzag. De brede doelstelling van het Bezoekerscentrum De Watermolen paste echter onvoldoende in de focus van de Vrienden op de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Hierdoor bleef de praktische invulling tot voor kort beperkt tot nauw periodiek overleg tussen beide besturen en hand en span diensten over en weer.

Eind vorig jaar is hier echter verandering ingekomen. Na een weloverwogen heroriëntatie van haar doelstellingen, waarbij diverse belanghebbenden, waaronder de Vereniging Vrienden van Sonsbeek, waren betrokken, heeft het bestuur van het bezoekerscentrum De Watermolen besloten om zich in de toekomst nadrukkelijk op de parken te richten. Uiteraard zijn wij zeer blij met dit besluit, omdat het daarmee mogelijk wordt om de belangen van de parken nog beter bij het publiek, het Arnhemse gemeentebestuur en andere organisaties te behartigen. Tevens is het hiermee mogelijk geworden om een goede praktische invulling te geven aan de nauwere samenwerking tussen de Vereniging Vrienden van Sonsbeek en het Bezoekerscentrum De Watermolen. In het afgelopen jaar hebben de beide besturen diverse besprekingen gevoerd die tot een aantal concrete afspraken hebben geleid over de taak- en rolverdeling tussen de twee organisaties.

De Vrienden van Sonsbeek blijven zich concentreren op hun taak van belangenbehartiger voor en hoeder van de parken. Het grote aantal leden maakt dat zij in deze rol door partijen serieus genomen wordt. Het Bezoekerscentrum richt zich op de rol van activiteiten- en voorlichtingscentrum. Hierbij moet gedacht worden aan de organisatie van de parkgidsen/wandelingen, het opzetten van tentoonstellingen rond de parken en het verzorgen van de receptiefunctie voor de bezoekers van de parken. Daarnaast zal De Watermolen als thuisbasis voor de Vrienden van Sonsbeek gaan fungeren en hen op een aantal fronten faciliteren.

In vervolg op haar besluit heeft het bestuur van De Watermolen al haar donateurs, beter bekend als

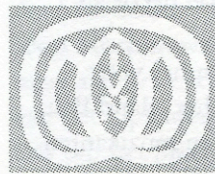
Watermolenaars, verzocht de overstap te maken naar de Vrienden van Sonsbeek, die de rol van morele en financiële ondersteuners van het Bezoekerscentrum nieuwe stijl gaarne van hen wil overnemen. Inmiddels heeft de overgrote meerderheid van de Watermolenaars de overstap gemaakt en zich als lid van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek aangemeld. In ruil hiervoor zullen wij jaarlijks een bepaald bedrag per lid als donatie bijdragen in de exploitatie van het Bezoekerscentrum. Daarmee wordt het ledenbestand verder uitgebreid en daarmee de kracht van onze stem als het gaat om de belangen van de parken en behoud het Bezoekerscentrum, een belangrijke achterban, die haar ondersteunt.

Met de beëindiging van haar relatie met de Watermolenaars, heeft het blad *Watermolennieuws* haar functie verloren. De Watermolenaars die als Vriend naar ons zijn overgestapt ontvangen daarvoor in de plaats viermaal per jaar ons Infobulletin. Inmiddels is de redactie weer op volledige sterkte en beraadt zij zich thans op de wenselijkheid om het informatiebulletin een meer eigentijds karakter te geven. U zult hierover binnenkort nader vernemen.

Zowel de Vereniging Vrienden Van Sonsbeek, Gulden Bodem en Zypendaal als de Stichting Bezoekerscentrum De Watermolen blijven twee in juridische en bestuurlijke zin gescheiden organisaties, noodzakelijk om in het nieuwe partnerschap de beide rollen goed en onafhankelijk te kunnen vervullen. Dit neemt niet weg dat de samenwerking dermate nauw is dat beide organisaties gelijk met elkaar zullen optrekken als het gaat om onze parken.

Ik hoop u allen op de algemene ledenvergadering van 28 maart aanstaande te mogen begroeten. Daarbij maken wij graag van de gelegenheid gebruik u over een aantal actuele zaken in de parken te informeren.

Richard Veenoliet

Het IVN organiseert diverse wandelingen. Er zijn stads-wandelingen, avondwandelingen

door Burgers Zoo, wandelingen door Angerenstein, Warnsborn, Schaarsbergen, 't Zand, Planken Wambuis, Loenermark en Terletse Heide.

Deelname is gratis.

Wandelingen duren ongeveer anderhalf uur.

Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met het secretariaat van het IVN-Arnhem, Postbus 1023, 6801 BA Arnhem, tel. 026 443 75 20.

Witte Villa in de ban van Jeane

Net als in de afgelopen jaren blijft de Witte Villa de expositieruimte voor de Stichting Sonsbeek Art & Design.

Zoals bekend heeft De Witte Villa er eind vorig jaar een nieuwe functie bij gekregen. Rond die tijd ging er het restaurant annex wijnproeverij van start. Kunsthandelaar Stefaan Delbaere organiseert ook dit jaar weer een serie tentoonstellingen.

Van 16 mei tot 4 juni zal, voor de derde keer in Arnhem, de nieuwe World Press Photo te zien zijn. Op 9 juni start de zomertentoonstelling Corneille. Het kleurrijke werk van deze kunstenaar zal te zien blijven tot 8 september.

Nog tot 13 mei herbergt de Witte Villa glasobjecten van de Belg Iwan Royon en werken uit de collecties van twee Nederlandse kunstenaars: Nico Vrieling en Louis Nagelkerke. Beide laatste kunstenaars hebben gemeen dat ze geïntrigeerd zijn door oosterse mystiek.

Nico Vrieling raakte in de ban van Jeane, een foto-model die hij in Singapore ontmoette. De resulteerde

in een serie werken waarin Jeane zowel decor als onderwerp voor de compositie is.

Ook Nagelkerk vindt zijn inspiratie in het verre oosten vooral onder de mensen van het eiland Bali. Hij schildert de dansers, danseressen en muzikanten trefzeker en laat zien wat hij daarbij zelf ervaart. Bij de glaskunst van Iwan Royon vloeien mystiek, surrealisme en realiteit subtiel samen in een driedimensioneel universum, aldus het persbericht van Sonsbeek Art & Design.

De tentoonstelling in de Witte Villa is met uitzondering van de maandag gratis te bezichtigen tussen 11 en 17 uur.

Studenten gaan waterram renoveren

Als het meezit staan dit voorjaar de fontein van Sonsbeek weer in volle glorie te spuiten. Leerlingen van de afdeling Werktuigbouw van het Regionale Opleidings Centrum ROC in Hengelo gaan de komende maanden grootschalig onderhoud verrichten aan de pompen, de zogenaamde waterrammen.

Dit gaat gebeuren onder supervisie van Gert Breur van de Werkgroep Ontwikkelings Technieken van de Universiteit Twente. De werkgroep bestaat uit studenten, medewerkers of andere vrijwilligers en zet zich in voor de positieverbetering bevolkingsgroepen in ontwikkelingslanden. De werkgroep doet onderzoek naar duurzame vormen van de opwekking van elektriciteit, aandrijftechnieken, koken met zonnepanelen en verwarmen van water. De verwachting is dat de fontein van Sonsbeek een voorbeeldfunctie gaat krijgen voor het gebruik van de duurzame waterram elders in de wereld.

Eind januari bracht een Arnhemse delegatie een werkbezoek aan het ROC in Hengelo.

Carel Otten reed mee voor het Infobulletin in doet hierbij verslag.

Nieuw leven voor de te robuuste 'hartjes' van Sonsbeek

“Niet zeuren. Dat water moet ook weer weggepompt worden. Daar verdient jij je boterham mee” Het regent bakstenen als we wegrijden bij het Regionale Opleidingscentrum (ROC) in Hengelo. Joop Morsink, gepensioneerd waterbeheerder voor de gemeente Arnhem maakt met zijn opmerking weer duidelijk: het is maar net van welke kant je het bekijkt. Zo is het ook met de waterram.

Zelf ontdekte hij al jaren geleden de voor- en nadelen van deze energiebesparende pomp waarvan er een paar helaas al geruime tijd werkloos in Arnhem staan.

Joop Morsink was die middag een van de deelnemers aan het overleg met de afdeling Werktuigbouw van het Opleidingscentrum. Het doel van het bezoek was om het plan, de Arnhemse waterrammen weer tot leven brengen, handen en voeten te geven. Dat werk zal nu worden uitgevoerd door leerlingen van het ROC.

Taj Mahal

Een waterram is een pomp die door stromend water wordt aangedreven. Met de energie van een grote hoeveelheid stromend water van geringe hoogte, wordt een geringe hoeveelheid water naar grote

hoogte gepompt. Er is daarbij geen externe energie nodig. De waterram wordt met name gebruikt in ontwikkelingslanden in afgelegen gebieden waar geen elektriciteit voorhanden is, voor bijvoorbeeld kleine irrigatieprojecten en voor drinkwatervoorzieningen op dorpsniveau. Maar de pomp op waterkracht voedt onder andere ook de fontein van de Tai Mahal.

Minder bekend is dat de waterram ook in geïndustrialiseerde landen toepassingen kent. Fabrikanten hebben eigen modellen ontworpen waardoor men bijna altijd voor onderdelen en onderhoud afhankelijk is van de desbetreffende fabriek. Daarom werd door Gert Breur voor de Werkgroep Ontwikkelings Technieken van de Universiteit Twente een eigen model ontwikkeld, een heel simpele waterram die iedereen voor weinig geld zelf kan maken. De kennis die daarvoor nodig is, stelt het WOT belangeloos ter beschikking.

Deze zogenaamde Breurram, geniet inmiddels wereldwijde bekendheid en wordt in meer dan negentig landen gebruikt. De pasgesloten joint-venture tussen WOT met ROC Oost-Nederland moet ertoe bijdragen dat deze kennis nóg adequater verspreid wordt. De afdeling Werktuigbouwkunde van ROC Oost-Nederland participeert al langer in projecten, waarbij het vervaardigen van een gezamenlijk product door leerlingen uit meerdere landen één van de doelstellingen is. Dit jaar heeft dat geresulteerd in een tiental hoogwaardige metalen waterrammen die door studenten uit België, Duitsland, Slowakije en Nederland zijn gemaakt en die vervolgens gratis worden aangeboden aan een aantal instellingen in binnen- en buitenland. De renovatie van de pompen in het park Sonsbeek sluit dus prima aan bij de doelstelling van het opleidingscentrum. De delegatie uit Arnhem heeft na het bezoek aan de technische school en het gesprek met de heer J. Toebes het hoofd van de afdeling Werktuigbouw er alle vertrouwen in dat het gaat lukken met de samenwerking.

Oudste rechten

Op de terugweg naar Arnhem komen andere verhalen los. De vier Arnhemmers in de Landrover waarmee ook onderdelen van de waterram werden afgeleverd op de werkplaats van het ROC, zijn in de afgelopen vijftientig jaar op heel verschillende manier betrokken geraakt bij de waterram.

Joop Morsink heeft waarschijnlijk de oudste rechten. Hij werkte bij gemeentewerken. Van zijn hand verscheen een uitvoerige rapport voor de plaatsing van een waterram in de Klarenbeek aan de Bosweg.

'Uit het bovenstaande moge blijken dat de aangevoerde waterhoeveelheid ruim voldoende is voor een goede werking van de fontein' zo schreef hij destijds. Het rapport van Morsink is van april 1980. In die tijd werd er alom gezocht naar mogelijkheden om water en energie te sparen.

Zorgen over het grondwaterpeil waren er ook al: 'Mocht door een verdere daling van de grondwaterstand op de Veluwe de wateraanvoer verminderen, dan is de waterram op een kleine aanvoer in te stellen alsmede de diameter van de spuitmonden aan te passen. Wel kan gezien de milieuvriendelijke en energiebesparende oplossing met dit project de nodige ervaring worden opgedaan voor verdere toepassing in Arnhem, zoals bijvoorbeeld in Sonsbeek, de Lauwersgracht, Angerenstein etc.' zo besloot Morsink destijds zijn ambtelijke pleidooi.

De waterram aan de Bosweg werd al snel daarop geïnstalleerd. In de jaren daarna volgden de plaatsing van een ram tussen de vijvers van Zijpendaal en Sonsbeek en een kleinere waterram bij het Sonsbeekpaviljoen.

Het ging daarbij steeds om toepassing voor fontein. "Dat is allemaal perfect gedaan. De locatie is goed, de aanvullende voorzieningen zoals de leidingen van en naar de put, dat was allemaal goed bekeken en goed uitgevoerd" zo is nu het oordeel van de deskundigen in Twente.

Te robuust

We zijn op weg naar Arnhem en het regent nog steeds. Maar waarom staan die waterrammen dan al weer jaren stil is de vraag die zich opdringt? De rammen die voor Arnhem aangekocht werden

waren redelijk robuust. Te robuust misschien. Op de voorbank zit Ton Visser jarenlang belast met het waterbeheer in Sonsbeek. Hij weet wat voor problemen zo'n te zware pomp kan geven. De waterrammen die voor Arnhem werden gekocht zijn giganten. Het zijn de Rolls Royces onder de waterrammen uit die tijd. Zo'n ram moet fonteinen met honderd meter hoogte kunnen voeden. Maar de fabrikant heeft de ram ook van allerlei nieuwe snufjes en toeters en bellen voorzien. Daarmee wordt zelfs zo'n robuust apparaat kwetsbaar. En nieuwe onderdelen zijn duur en kunnen uiteraard alleen bij die ene fabrikant besteld worden. Daarmee werden de kosten ook een bezwaar.

"Er was in die tijd heel weinig kennis over waterrammen. Eigelijk vinden we dat die leverancier Arnhem een verkeerde pomp heeft verkocht. Je kunt dat

Morsink of Visser niet kwalijk nemen" aldus Breur en zijn mensen van Universiteit Twente.

Ton Visser is, zo bleek tijdens de gesprekken met de technische mensen van het ROC, in Arnhem de man met waarschijnlijk de meeste ervaring als het gaat om het in bedrijf houden en in het bedrijfstellen van de waterram. De problemen met het onderhoud mogen niet onderschat worden is zijn boodschap. Het type waterram dat voor Arnhem werd aangeschaft bleek veel onderhoud nodig te hebben. Voor deze ram is dagelijkse controle noodzaak. Ton Visser construeerde voor een van de Arnhemse waterrammen al eens extra bladveren onder een van de kleppen om het apparaat wat soepeler te laten lopen. Zijn ervaring is dat afval in het water funest

kan zijn voor de goede werking. Daaraan zal nu extra aandacht worden besteed.

Telefoontje

Jeroen Glissenaar van de afdeling Bossen en Plantsoenen, als verantwoordelijk parkwachter van Sonsbeek ook lid van de delegatie, is daarvan inmiddels goed doordrongen. Na de onderhoudsbeurt zal de dienst MOW het dagelijks onderhoud op zich nemen. Daarover zijn harde afspraken gemaakt. Jeroen Glissenaar werd eigenlijk voor het eerst op het bestaan van de waterram in Sonsbeek gewezen door Gert Breur uit Enschede. Of het klopte dat baron Van Heeckeren al in de vorige eeuw een waterram had laten opstellen?

De vraag was zo gek nog niet.

De baron was voor zijn tijd een vooruitstrevend man en de waterram is al veel ouder dan het Park Sonsbeek zelf.

De bijzondere pomp vindt haar oorsprong in 1772, toen de Engelsman J. Whitehurst de ram uitdacht. Hij kwam op het idee iets nuttigs te doen met het verschijnsel van de 'waterhamer' of 'waterslag'. Waterslag is iets wat we allemaal wel kennen van de wasmachine of als een kraan snel wordt afgesloten. Dan hoor je vaak de leidingen rammelen door het hele huis. Water in beweging dat plotseling tot staan gedwongen wordt, veroorzaakt een drukgolf. In de waterram wordt dit verschijnsel benut en wordt die energie van beweging omgezet in energie van plaats: in druk of opvoerhoogte. Dit idee is vervolmaakt door J.M. de Montgolfier waarvoor hij in 1797 een patent verwierf.

Jeroen Glissenaar had tot dat telefoontje van Gert Breur er nog geen weet van dat er onder de vierkante putdeksels in het park geen gewone pompen stonden opgesteld. Het contact met Gert Breur leidde vervolgens tot het plan om onder supervisie van de Technische Universiteit Twente leerlingen van de afdeling werktuigbouw van het Regionaal Opleidings Centrum in Hengelo grootschalig onderhoud in Arnhem te laten verrichten en daarna het systeem en de fonteinen als voorbeeldproject te gaan gebruiken onder andere voor mensen uit ontwikkelingslanden.

"In een oogopslag zie je in Sonsbeek alles bij elkaar: de bron, de vijvers voor de aanvoer, de fontein en de pomp. Dat is tocht prachtig voor onderwijs en demonstratie doeleinden. Mooier kan niet" zo vindt men bij het WOT.

Gert Breur van WOT zet zich al twintig jaar in voor de waterram. Hij heeft een medische achtergrond en

is zijn hele leven al gefascineerd door buizen en kleppen. "Kleppen zijn het leven. Het hart is voor mij het mooiste stukje techniek. Evenals de spierpomp in aderen van mensen bestaat de waterram uit louter buizen en kleppen"

Niets nieuws onder de zon dus.

Uw verslaggever heeft destijds in De Nieuwe Krant, de opvolger van het Vrije Volk in Arnhem, voor het eerst over de waterram geschreven.

De huidige PvdA-fractievoorzitter Dick Tiemens toen nog PPR, zette de energiebesparende pomp voor de fontein in de Arnhemse parken als zijn initiatief op de politieke agenda.

De rit terug naar Arnhem zit er bijna op als ik dat de delegatie vertel. Het regent nog steeds.

"Had hij van mij gepikt" zegt Joop Morsink.

"Tiemens was mijn buurjongen. Zijn vader kwam veel bij ons over de vloer. Ik was toen al met dat onderzoek voor een waterram in de Klarenbeek bezig toen hij er ook mee kwam."

Terug in Arnhem vis ik in mijn archiefje een met de hand geschreven verslag over het verschijnsel waterslag. De auteur is D.W. Tiemens. Er staat geen datum op. Wel de vermelding VHTS en Form:67-2.

Op dat formulier schrijft het raadslid, toen nog student: "Het zal duidelijk zijn dat het water gebruikt kan worden voor bijvoorbeeld irrigatie. In onderontwikkelde of afgelegen gebieden is de ram ideaal daar hij in 't geheel geen motor behoeft en door zijn robuuste constructie slecht een minimum aan onderhoud"

Op dit laatste punt heeft Tiemens geen gelijk gekregen maar toch lijkt de cirkel nu rond want weer tot leven gebracht door studenten zullen de fontein in Sonsbeek een voorbeeld functie krijgen voor de toepassing van de duurzame technieken voor de ontwikkelingslanden, waarvoor de werkgroep WOT zich vanuit Twente al vele jaren belangeloos inzet. Gert Breur kan Sonsbeek zo verwacht hij goed gebruiken om zijn liefde voor dit mirakel van buizen en kleppen verder uit te dragen. Het wordt tijd dat de misschien wat te robuust uitgevallen 'hartjes' van Sonsbeek weer dagelijks gaan kloppen.

Carel Otten

Agenda

Activiteiten in Sonsbeek tot en met augustus 2001

Ronde Weide Concerten

Stichting Park Open organiseert weer de alom bekende Ronde Weide Concerten.

Alle zondagen van 3 juni tot en met 26 augustus.

14.00 tot 17.00 uur Gratis toegang

Info: www.parkopen.nl

Ronde Weide: vanaf 3 juni iedere zondag feest.

Sonsbeek 9 Locus Focus

3 juni tot en met 23 september.

Zie pagina 15

Info: www.sonsbeek2001.nl

VVV Sonsbeek Promenade Concerten

Zondagsconcerten vanaf het vlot in de Grote Vijver (t.o. Restaurant De Boerderij)

27 mei, 4 juni, 10 juni, 17 juni, 24 juni, 1 juli, 8 juli, 19 augustus, 26 augustus, 2 september, 9 september.

12.00 - 14.00 uur

Gratis toegang

Info: VVV Arnhem, de Zuid-Veluwe & de Liemers
www.vvvarnhem.nl

Sonsbeek Art & Design

Exposities in de Witte Villa

24 februari - 13 mei

Expositie Nico Vrielinck en Louis Nagelkerke

16 mei - 4 juni

World Press Photo

9 juni - 8 september

Zomerexpositie "Corneille"

Dagelijks open van 11.00 tot 17.00 uur, dinsdag gesloten

5 juli t/m 13 september: dagelijks van 10.00 tot 18.00 uur

Bezoekerscentrum De Watermolen

18 april - 25 mei

Tradition, Crafts & Monuments

Tentoonstelling over Deense Monumentenzorg.

15 april 15 mei

Ruimte voor de rivier

Drie rivierprojecten worden door Rijkswaterstaat aan u voorgesteld.

De tentoonstelling *Ter plekke...* is tot half april te zien.

Lezing

Hans Steur verzorgt een dialezing over fossielen.

Zondag 18 maart 10.30 uur

Wandelingen

Elke eerste, tweede en derde zondag van de maand om 13.30 uur : Een gratis wandeling o.l.v. een parkgids. Elke tweede zondag met een speciaal thema. Dit thema wordt aangekondigd in de lokale media.

Elke laatste zondag van de maand om 13.30 uur:
Een wandeling door Sonsbeek met een bezoek aan de Belvédère.
Kosten f 5,- p.p.
Info Bezoekerscentrum De Watermolen
tel. 026 4450660

Wandelcafé

De Wandelcafé's op zondag zijn een gezamenlijke activiteit van De Watermolen, het NIVON en de Vereniging van Wandelaars te Voet.

8 april, 10 juni, 19 augustus en 9 december 2001
aanvang 11.00 uur

Koninginnedag 2001

30 april 2001

Activiteiten op verschillende locaties in Sonsbeek

Nederlands Internationaal Korenfestival

23 juni tot en met 3 juli

Zondag 1 juli zullen verschillende koren in Sonsbeek optreden.

Info : VVV Arnhem, de Zuid-Veluwe & de Liemers
www.vvvarnhem.nl

Nota Bene:

Hou de regionale media in de gaten voor meer informatie over deze evenementen.

Dit overzicht is niet volledig. Verschillende evenementen zijn nog in voorbereiding.

Sonsbeek 9: Locus/Focus

Kunstenars in dialoog met stad en bewoners

Sonsbeek 9: Locus/Focus start 3 juni op eerste Pinksterdag. Zaterdag 2 juni is de officiële opening in aanwezigheid van koningin Beatrix. De tentoonstelling zal het Nederlandse en natuurlijk zeker het Arnhemse publiek deze zomer in staat stellen om de actuele ontwikkelingen op het gebied van de internationale hedendaagse kunst, bijeengebracht door Jan Hoet, ook in eigen land en stad te bewonderen.

De artistieke leiding is in handen van Jan Hoet, directeur van het Stedelijk Museum voor Actuele Kunst (SMAK) in Gent. Met de tentoonstellingen *Chambres d'Amis* in Gent (1986), *Documenta IX* in Kassel (1992) en *Over the Edges* in Gent (2000) verwierf hij internationale roem. In 1997 werd Jan Hoet door de gemeente Arnhem benaderd met het verzoek om in het jaar 2001 de internationale beeldtentoonstelling Sonsbeek samen te stellen. In 1992 was Jan Hoet artistiek directeur van de vierjaarlijkse tentoonstelling *Documenta IX* in Kassel, Duitsland. Deze tentoonstelling betekende internationale erkenning en een niet aflatende stroom van aanvragen om in het buitenland tentoonstellingen te organiseren. Op dit moment werkt hij aan tentoonstellingen in Duitsland, Italië en Frankrijk. De tentoonstelling in Arnhem is van 3 juni t/m 23 september 2001

Trilogie

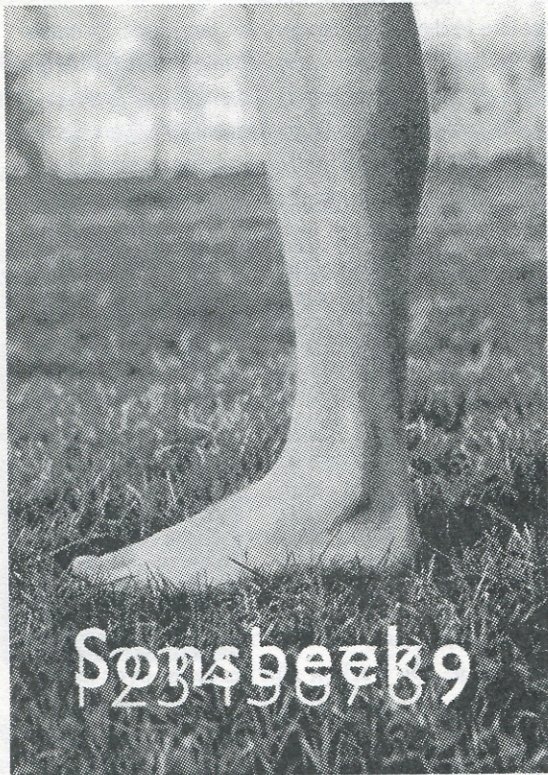
Het concept van Sonsbeek 9: Locus/Focus gaat uit van een trilogie. De werken zijn verdeeld over drie gebieden in de stad: de Eusebiuskerk en de directe omgeving hiervan, winkelcentrum Kronenburg in Arnhem-Zuid en natuurlijk Park Sonsbeek, de locatie waaraan de tentoonstelling haar naam ontleent. Als centraal informatie- en kaartverkooppunt in het park is gekozen voor Bezoekerscentrum De Watermolen. Als integraal onderdeel van Sonsbeek 9: Locus/Focus, wordt in dezelfde periode in het Museum voor Moderne Kunst een tentoonstelling georganiseerd met werk van de deelnemende kunstenaars. Uitgangspunt hierbij is dat de kunstenaars daarvoor een compact werk leveren dat zij bij hun komst naar Arnhem in een koffer mee kunnen nemen. Daarnaast zijn er plannen om bij deze tentoonstelling een leestafel in te richten waar diverse catalogi van de kunstenaars geraadpleegd kunnen worden.

Dialoog

De expositie is geen kant en klaar idee, maar een concept dat zich voortdurend ontwikkelt in dialoog met de stad, met haar bewoners en met de kunstenaars. Op dit moment is er een selectie van ruim 70

kunstenaars gemaakt waarmee de komende maanden gewerkt wordt. Een belangrijk criterium bij de selectie van kunstenaars is de verwachting dat zij op een spannende en avontuurlijke wijze de confrontatie met de stad Arnhem aan zullen gaan. De keuze van de locatie staat hierbij centraal. Niet zonder reden luidt de ondertitel Locus/Focus dat niets anders wil zeggen dan: focus op locatie.

Plasboom

De voorstellen die tot nu toe binnenkwamen zijn veelbelovend. Bijvoorbeeld het idee van de Belgische kunstenaar Peter De Cupere voor Sonsbeek 9 om in het park een plasboom te plaatsen gemaakt van wc-blokjes. Deze drie meter hoge blauw-witte sculptuur, opgetrokken uit sterk geurend materiaal nodigt de tentoonstellingsbezoeker uit om er vooral tegenaan te plassen. Een ander belangrijk werk voor het park is de bijdrage van de Amerikaanse kunstenaar Peter Santino. Zijn voorstel bestaat uit een dertig meter brede, twee meter hoog oplopende spiraalvormige heuvel die in één van de weiden in het Sonsbeek Park zal worden aangelegd. Bijzonder is ook het idee van de jonge Amerikaanse fotografe Justine Kurland. In de maand mei zullen 100 Arnhemse meisjes de hoofdrol spelen in een door haar georganiseerde performance. De meisjes zullen gefotografeerd worden terwijl ze her en der in park Sonsbeek tulpenbollen planten. De foto's van deze performance zullen tijdens de tentoonstelling in winkelcentrum Kronenburg te bewon-

deren zijn. Voor wat betreft alle voorstellen voor het park voert de organisatie intensief overleg met de afdeling Bossen en Parken van de Gemeente Arnhem.

Met deelname van ruim 70 kunstenaars uit meer dan 25 landen zal Sonsbeek 9: Locus/Focus ongetwijfeld een bijzondere en spraakmakende gebeurtenis worden.

Graag houden wij u middels dit Infobulletin op de hoogte van de ontwikkelingen.

Anette Geervliet

Jaarvergadering

VERENIGING
**Vrienden
van
Sonsbeek**

De jaarlijkse ledenvergadering van de Vrienden van Sonsbeek is op woensdag 28 maart 2001 in De Watermolen, Zijpendaalseweg 24a. Na de gebruikelijke huishoudelijke zaken volgen drie korte presentaties: over de plannen voor het Watermuseum, Locus/Focus en het Sonsbeekoverleg. Introducé(e)s zijn welkom. Op de agenda voor de jaarvergadering staan de samenwerking met de Stichting Bezoekerscentrum De Watermolen, het financieel verslag 2000 en begroting 2001.

Bestuurswisseling

Volgens rooster treden op de jaarvergadering af de ab-leden Annette Geervliet (Sonsbeek 2001) en Cees van Esch (Gelders Genootschap) en de db-leden Richard Veenvliet en Luuk Broer. Kandidaat-lid is Carel Otten, de eindredacteur van het Infobulletin.

Presentaties

Na het huishoudelijke deel zal onder meer het herziene plan voor het Watermuseum aan de hand van een animatie door Piet van de Poll, projectleider Watermuseum, gepresenteerd worden. Jojanneke Gijsen van de organiserende Stichting Sonsbeek 2001 komt het een en ander vertellen over de plannen voor de kunsttentoonstelling Sonsbeek9. De eerste resultaten van het zogenaamde Sonsbeekoverleg zullen door Jeroen Voskuilen, directeur van De Watermolen en initiatiefnemer voor dat overleg, besproken worden. In dit nieuwe platform zijn 23 organisaties op en rond Sonsbeek vertegenwoordigd.

Hoge Europese onderscheiding voor Sonsbeek

Park Sonsbeek is uitgeroepen tot een van de winnaars van de Europa Nostra Awards. Deze prijzen worden jaarlijks toegekend aan personen en projecten die een buitengewone bijdrage leveren aan het behoud en het opwaarderen van het gebouwde en natuurlijke erfgoed van Europa. Sonsbeek viel in de prijzen vanwege 'de veelomvattende en zorgvuldige restauratie van een van de belangrijkste landschapsparken in Nederland, met inbegrip van een grote verscheidenheid aan karakteristieke elementen die aan het park zijn historische betekenis geven' zo meldt het juryrapport. 'Meer dan groen; een uniek stukje erfgoed' zijn de lovende woorden waarmee het rapport wordt afgesloten.

Sonsbeek krijgt voor de geslaagde restauratie een Europa Nostra Award in de vorm van een diploma. Mede-prijswinnaars zijn onder andere het Royal Opera House in Londen, een zorgvuldig gereconstrueerd paleis in Spanje en een prachtig gerestaurerde kerk in het Griekse Thessaloniki.

De organisatie achter de Awards, Europa Nostra, is een federatie van ruim 200 erfgoedorganisaties verspreid over alle landen van Europa. Met het toekennen van deze en andere prijzen wil Europa Nostra het erfgoed dat Europa rijk is behouden voor de toekomst, maar ook de aandacht van het publiek ervoor verhogen en het erfgoed gebruiken om werkgelegenheid te scheppen.

De diploma's worden uitgereikt op 30 maart in het stadhuis van Maastricht, in aanwezigheid van de president van Europa Nostra, Prins Henrik van Denemarken.

Anique Mangnus

Steeds meer mensen doen het

Op zoek naar een origineel verjaardagscadeau? Maar u weet niet wat u nog zou willen ontvangen? Steeds meer mensen doen het. Als ze jarig zijn, een jubileum te vieren hebben, of afscheid nemen van het werkzame leven. Ze vragen geen cadeaus, maar geld voor een goed doel.

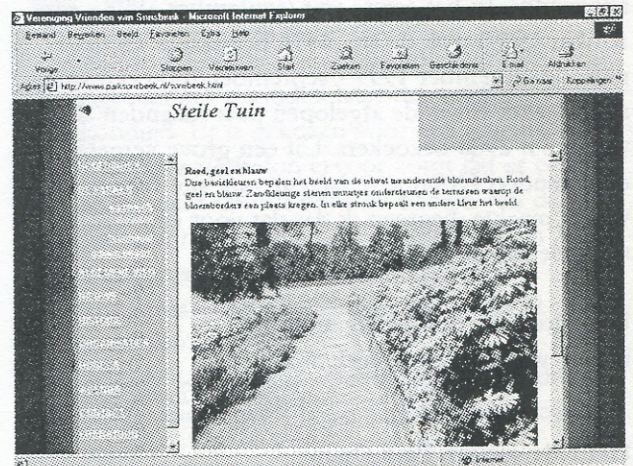
Ook de Vrienden van Sonsbeek kunt u met een gift bedenken.

Met uw financiële bijdrage kunnen we dan een bijdrage leveren aan onze doelstelling: de instandhouding en verfraaiing van Arnhems monumentale parken. Vele kleintjes maken immers één grote. Inmiddels gingen vele vrienden u voor.

Veel 'wandelaars' voor virtueel Sonsbeek

Ook in de afgelopen maanden onderging de website van de Vrienden van Sonsbeek diverse wijzingen. Nieuw is onder meer het portret over De Steile Tuin. Hoogtepunt was een positieve recensie in de serie 'site van de week' in de Arnhemse Koerier van woensdag 7 februari. Zowel de diversiteit van de aangeboden informatie als de sfeer gooiden hoge ogen. De publicatie trok in een korte periode ineens een groot aantal 'wandelaars' in het virtuele park Sonsbeek.

De site wordt zoveel mogelijk bijgewerkt. Zo worden de nieuwspagina's regelmatig geactualiseerd. Verder werd de horecapagina naar de laatste stand van zaken aangepast. Op de welkomspagina is nu duidelijk te zien wanneer de site voor het laatst een wijziging onderging. Nieuw is het portret over de Steile Tuin. In de nabije toekomst zullen meer kleur-

rijke beelden van deze recente aanwinst de site illustreren. Graag doe ik nogmaals een oproep aan lezers die de beschikking hebben over oude foto's. We zouden ze graag willen scannen en toevoegen aan het historische fotoalbum.

Koppelingen

Naast links met onder meer de Stichting Geldersche Kasteelen en Het Geldersch Landschap is er sinds enkele weken ook een link met Sonsbeek 9:

Locus/Focus. Deze site zal gedurende een jaartje in de lucht zijn om de nieuwe Sonsbeek-beeldentoonstelling onder de aandacht te brengen. De site Sonsbeek 9: Locus/Focus werd op 22 februari officieel gelanceerd door Karel Appel.

Verder zijn er besprekingen gaande om de website te koppelen aan die van de gemeente Arnhem. Met

webmaster Ernst Soetekouw, voorheen werkzaam bij het stafbureau van de Stichting Sonsbeek 100 jaar Stadspark, is de afspraak gemaakt dat zodra de themapagina's waartoe ook die van de afdeling Bossen en Parken van de dienst MOW behoren gereed zijn, er een link naar de website Park Sonsbeek en van Park Sonsbeek naar de gemeente Arnhem wordt gemaakt. Verwacht wordt dat we dit begin maart, dus nog voordat de lente zijn intrede doet, kunnen realiseren. Op die manier blijft de site Park Sonsbeek niet alleen actueel, maar kan de bezoeker ook eenvoudig vanuit het park de stad in 'wandelen' en vice versa.

De afgelopen maand trok de website een meer dan gemiddeld aantal bezoekers. Trok de site het afgelopen half jaar gemiddeld tussen de 15 en 25 bezoekers per dag, de laatste weken is het aantal fors toegenomen; tot gemiddeld 30 tot 40 per dag. Met uitschieters tot in de zeventig. Deze toename is mede te danken aan de positieve recensie die de Arnhemse Koerier op woensdag 7 februari aan de site wijdde. In het eerste jaar (september 1998 - september 1999) trok de site 4478 bezoekers. In de periode september 1999 - september 2000 een kleine zesduizend. En in de afgelopen paar maanden al weer zo'n 2900 bezoekers. Uit een grove vergelijking die Leendert Douma, redacteur van 'site van de week' maakte, begreep ik dat dat voor een lokale site hele mooie cijfers zijn.

Het adres van de website luidt:
<http://www.parksonsbeek.nl>,

Leslie Lijenhorst

Het 10de seizoen Park Open Iedere zondag feest

Jong en oud staat in de komende zomermaanden weer een reeks sfeervolle en gezellig muzikale middagen te wachten.

De Stichting Park Open start het seizoen op zondag 3 juni. Daarna zal er op de Ronde Weide iedere zondag tot en met 27 augustus weer het nodige beleven zijn van af 's middags twee uur: zang, dans pop, klassiek, theater, film.

De Stichting Park Open viert dit jaar het tweede lustrium en Hans Vrijaldenhoven is volop in de weer om van dit jubileum jaar een feestelijk en afwisselend geheel te maken. Uiteraard zal daarbij ook de Locus Focus filosofie niet vergeten worden. De Ronde Weide is immers al vele jaren op de zondagmiddag de ontmoetingsplaats, de vaste stek, een soort Locus Focus avant la lettre, voor vele Arnhemmers.

Bouw Watermuseum start nu in september

Soms zit het mee, soms zit het tegen. Dat schrijft Piet van de Poll de projectmanager van het Nederlands Watermuseum, in het laatste voortgangsbericht over de realisatie van dit nieuwe nationale museum in Sonsbeek.

De bouw van het museum bij de Begijnemolen heeft een forse vertraging opgelopen.

Wat tegen zat? Uit onderzoek bleek dat dwars door de beoogde bouwput voor het ondergrondse deel zich een in de ijstijd gekantelde, waterdichte kleilaag bevindt.

Toch op die plek gaan bouwen is niet zonder risico. Er is een gerede kans dat de moerasweide naast de Jansbeek zal leeglopen, zo verklaarden de deskundigen na een uitvoerig onderzoek. Het bestuur besloot het er niet op te wagen. Het bouwplan ging in de prullenbak en de architect kreeg de opdracht een nieuw ontwerp te maken op een locatie die hydrologisch wel veilig bevonden is.

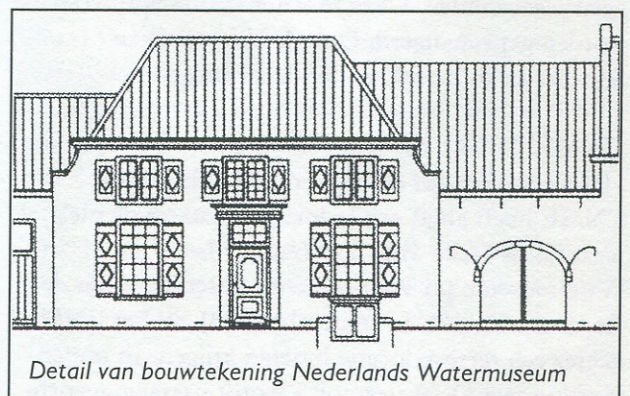
De start van de bouw is nu gepland rond 1 september, ongeveer zes maanden later dan eerder aangekondigd. Er is gekozen voor een bouwtechniek waarbij onderwaterbeton ervoor zorgt dat er ook geen water meer opwelt door de bodem van de bouwput. Dit maakt de bouw, maar liefst zo'n 1500 vierkante meter ondergronds, extra duur.

De totale investering wordt nu geraamd op 21 miljoen gulden.

Eind 2002 is de feestelijk opening gepland. Prins Willem Alexander heeft reeds zijn medewerking toegezegd.

Tijdens de jaarvergadering van de Vrienden van Sonsbeek, op woensdag 28 maart 2001 in het Bezoekerscentrum De Watermolen, zal het totaal herziene plan voor het Watermuseum door projectleider Piet van de Poll, aan de hand van een animatie gepresenteerd worden.

Carel Otten

Detail van bouwtekening Nederlands Watermuseum

'Kijken naar de toekomst'

Op het moment dat ik dit schrijf, zijn we druk bezig om de kansen en mogelijkheden van Bezoekerscentrum De Watermolen in kaart te brengen. Na 17 jaar wordt het tijd om eens kritisch naar de eigen organisatie te kijken. In samenwerking met de Dienst Stadsbeheer van de gemeente Arnhem is besloten een toekomstvisie te ontwikkelen die aansluit bij de maatschappelijke veranderingen. Vragen die daarbij centraal staan zijn: wie zijn we, wat doen we, hoe doen we het en vooral; wat vindt de bezoeker ervan?

Jeroen Voskuilen,
directeur De Watermolen:
wie zijn we, wat doen we
en hoe doen we het?

Na een aantal brainstorm-sessies zijn we tot de conclusie gekomen dat we professioneler moeten gaan werken, meer kwaliteit moeten leveren en dat het Bezoekerscentrum zich nóg duidelijker op park Sonsbeek moet gaan richten. Uiteraard blijft de natuur-, milieu- en cultuurinformatie binnen de doelstelling van het

Bezoekerscentrum gehandhaafd. Omdat het ontwikkelen van een nieuw beleid om een professionele aanpak vraagt, is besloten om samen met een extern bureau een bedrijfsplan voor De Watermolen te laten maken.

Sonsbeekoverleg

Op initiatief van het Bezoekerscentrum is het Sonsbeekoverleg opgestart. Het doel is om tot een betere samenwerking te komen tussen de ondernemers en organisaties die in het park actief zijn. Via het ESKAN (Economische Stimulering Arnhem Nijmegen) is er subsidie ontvangen om een communicatieplan hierover op te laten stellen.

Eén van de eerste resultaten is het laten maken van een kleine brochure over het park, met daarin een jaar-agenda van activiteiten die in 2001 in het park gaan plaatsvinden. Deze brochure zal in april 2001 worden gepresenteerd. Ook de Vrienden van Sonsbeek zijn betrokken bij dit overleg.

CNME

Het Centrum voor Natuur en Milieu Educatie CNME heeft altijd een leslokaal gehad op de plek waar nu de Steile Tuin ligt. Dankzij het Watermuseum i.o. kunnen ze nu lessen geven in de Begijnenmolen. In september 2001 zal het CNME echter een nieuwe locatie moeten krijgen. In samenwerking met De Watermolen wordt naarstig gezocht

naar een geschikte ruimte. De resultaten hiervan zijn nog niet bekend.

In overleg met de afdeling Bossen en Parken van de Dienst Stadsbeheer, bespreken we hoe de informatie over het park beter gepresenteerd kan worden. Dit moet resulteren in een semi-permanente tentoonstelling in De Watermolen, die op een leuke manier alle elementen van het park laat zien. Het accent ligt op het leren ontdekken en beleven van het Sonsbeekpark en de eigenaardigheden van het natuurlandschap en de cultuurhistorie van Arnhem en omgeving. Omdat we deze tentoonstellingen op een moderne en aantrekkelijke manier willen gaan inrichten, zal dit project nog de nodige inspanningen gaan kosten.

De Witte Molen, het park, de Sonsbeek-ondernemers, het Watermuseum en anderen spelen daarin een belangrijke rol.

Natuur en milieu groeperingen

In het overleg met de natuur- en milieugroeperingen uit Arnhem en omstreken is naar voren gekomen dat deze groepen de Watermolen willen blijven gebruiken als thuisbasis. Sterker nog; zij willen zich via het Bezoekerscentrum nóg meer gaan profileren. Nader overleg moet bepalen hoe dit vorm kan krijgen.

Rol voor toerist

De provincie wil dat de bezoekerscentra in Gelderland meer betrokken worden bij de informatie over 'Leren voor Duurzaamheid'. Dit programma is opgesteld door de Provincie en wil de inwoners meer bewust maken over de leefbaarheid en de kwaliteit van natuur en omgeving. Toeristisch gezien kunnen de bezoekerscentra een belangrijke rol spelen voor de provincie. In februari heeft er in De Watermolen een overleg plaats gevonden met alle bezoekerscentra uit de provincie Gelderland. Alle aanwezigen waren enthousiast over de samenwerkingsmogelijkheden. Afspraken zijn reeds gemaakt.

Renovatie

Willen wij onze nieuwe taak goed kunnen uitvoeren, dan zal De Watermolen een grondige renovatie moeten ondergaan. Ook het bestuur en de interne organisatie van het Bezoekerscentrum moeten zich gaan bezinnen over haar toekomstige rol. De gemeente, als belangrijkste subsidieverstrekker, zal hier over meepraten.

Kortom, uit bovenstaande blijkt wel dat er in 2001 het nodige gaat gebeuren, waarbij een goede samenwerking met alle partijen van groot belang is.

Jeroen Voskuilen

Een flesje Sonsbeekwijn voor een nieuwe naam

Dit nummer is nummer 3/4, jaargang 12 van het Infobulletin. Met het volgende nummer, het zomer-nummer zal ook de samenwerking met het Bezoekerscentrum De Watermolen en de redactie van het blad van de Watermolenaars, *Watermolennieuws* definitief zijn beslag krijgen. Voor de redactie alle aanleiding om zich naast de nieuwe formule ook te beraden over de titel voor het volgende nummer van het kwartaalblad van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek.

Een nieuwe naam lijkt ons gewenst. De eigen voorzetten: Sonsbeek Nieuws, De Waterval, Het Parkenblad ruilen we graag in voor een andere. Aan u lezers van het blad, vriend en bezoeker van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem geven graag de eer een andere titel te bedenken. Valt de keuze op de door u ingezonden nieuwe naam dan stellen we daar graag een fles Sonsbeek jubileumwijn tegen over. Een briefje of briefkaart naar het redactie-adres is voldoende.

Colofon

INFOBULLETIN is een uitgave Vrienden van Sonsbeek. Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegezonden aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek.
ISSN 1567-1054

Redactie:	Annette Geervliet Aaltje Koopman Jos Diender Leslie Leijenhorst Tom Meltser
Eindredactie:	Carel Otten
Vormgeving:	Gerjan Wering
Druk:	Datadruk, Arnhem
Foto omslag:	Arnhemse Courant/ Cees Mooij
Illustratie watterram:	Jos Diender
Redactie-adres:	Cattepoelseweg 101, 6815 CA Arnhem tel.: 026 445 00 20, fax: 026 445 06 84
e-mail:	ampersand.arnhem@planet.nl